

Istoria literaturii române, astăzi

Ioana Both

Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca (<ioanaboth@gmail.com>)

Abstract

The article draws upon a general view of recently published studies in Romanian literary history, commenting on the difficulties this discipline still has – 20 years after the collapse of communism – in elaborating a coherent reflection, with theoretical implications, upon its object and methods, its relationship with political ideologies as well as with the new Western trends in literary studies (new historicism, mainly, but also – social history relying upon literature in order to provide its thick descriptions etc.). We therefore try to explain the reasons of this difficult “rebirth” of a discipline long despised by Romanian literary scholars, in addition to being controlled by the totalitarian ideological apparatus of communist power.

Keywords: literary history, literary geography, Romanian Literary studies, post-communism, history of ideologies

Istoria? O frază de dînşii inventată ...
(Mircea Nedelciu, *Zmeura de câmpie*, 1984)

Sans prétendre à repenser l'histoire de la littérature,
c'est peut-être l'occasion d'en interroger les méthodes ...
(Laurent Jenny, *La fin de l'intériorité*, 2002)

După 20 de ani de la căderea comunismului, literatura română continuă să nu beneficieze de “tratatele academice” de specialitate, respectiv de “tentativele singulare îndrăznețe” de sinteză istoriografică asupra devenirii sale – cu o sintagmă devenită de acum clișeu – “... de la origini pînă în prezent”. Dacă excepționalitatea situației se justifica, oarecum contextual, în perioada comunistă (cînd, impurificată prin natura sa de ideologie, istoria literară amenința să devină cîmpul unor construcții și jocuri ale Puterii – drept care era considerată de cei mai mulți dintre specialiști un teritoriu “de ocolit”), ce motive mai putem găsi astăzi acestei lipse bibliografice esențiale? Mai mult, este ea, oare, simptomatică pentru dificultățile de (re)configurare ale cîmpului literar autohton?

La storia della letteratura rumena, oggi

Ioana Both

Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca (<ioanaboth@gmail.com>)

Traduzione di Angela Tarantino

Abstract

The article draws upon a general view of recently published studies in Romanian literary history, commenting on the difficulties this discipline still has – 20 years after the collapse of communism – in elaborating a coherent reflection, with theoretical implications, upon its object and methods, its relationship with political ideologies as well as with the new Western trends in literary studies (new historicism, mainly, but also – social history relying upon literature in order to provide its thick descriptions etc.). We therefore try to explain the reasons of this difficult “rebirth” of a discipline long despised by Romanian literary scholars, in addition to being controlled by the totalitarian ideological apparatus of communist power.

Keywords: literary history, literary geography, Romanian Literary studies, post-communism, history of ideologies

“La storia? Una frase inventata da loro ...”
(Mircea Nădelciu, *Zmeura de cîmpie*, 1984)

“Sans prétendre à repenser l’histoire de la littérature,
c’est peut-être l’occasion d’en interroger les méthodes...”
(Laurent Jenny, *La fin de l’intériorité*, 2002)

A vent’anni dalla caduta del comunismo, la letteratura rumena continua a non beneficiare di “trattati accademici” specialistici, ovvero di “coraggiosi tentativi individuali” di una sintesi storiografica intorno al suo divenire – con un sintagma diventato attualmente un luogo comune – “... dalle origini al presente”. Se l’eccezionalità della situazione trovava una giustificazione, in certa misura data dal contesto, nell’epoca comunista (quando, resa impura per la sua natura di ideologia, la storia letteraria rischiava di diventare il campo per costruzioni e giochi del Potere – ragion per cui era considerata dalla più parte degli specialisti un territorio da “aggirare”), oggi quali motivi si possono trovare ancora per questa essenziale lacuna bibliografica? Inoltre, tale lacuna non sarà per caso sintomatica delle difficoltà di (ri)configurazione del campo letterario autoctono?

Înainte de a încerca o reflecție asupra acestor probleme, țin însă să răspund unor posibile obiecții superficiale (dar nu mai puțin importante, pentru că se sprijină pe argumente de mare vizibilitate). Mi se poate răspunde, așadar, polemic, că istoria literaturii române în postcomunism și-a dat (scris și publicat) probele de onoare, prin cel puțin cinci cărți, salutate la momentul apariției lor ca atare.

Este vorba, în primul rând, despre o operă lexicografică uriașă ca dimensiuni, coordonată de acad. Eugen Simion (el însuși critic literar și fost profesor de literatură română la Universitatea din București, în momentul realizării proiectului - Președinte al Academiei Române): *Dicționarul General al Literaturii Române*, în 8 volume. Dar acest DGLR (acronimul a prins repede) este o lucrare extrem de inegală, în care documentarea minuțioasă pentru unele articole se vede “decompensată” de superficialitatea realizării altora. Preluând – adesea, fără spirit critic – materiale redactate înainte de 1989 pentru un proiect similar, neterminat, al Academiei Republicii Socialiste România, DGLR nu actualizează nici informația, nici judecata de valoare din respectivele texte. Aleg un exemplu flagrant, între câteva zeci posibile, întrucât el vorbește nu doar despre o neglijență redacțională, ci despre o postură asumată de autorii DGLR – în sensul trecerii sub tăcere a relației dintre literatură și politică în perioada comunistă, ceea ce revine la a mutila adevărul și a sugera, implicit, existența unei dificultăți acute de metabolizare a istoriei românești recente, și aceasta chiar la nivelul unei lucrări de lexicografie literară care se dorește “exemplară” ... etc. Astfel, scriind despre Ana Blandiana (una dintre scriitoarele contemporane nu doar de excepțională valoare, dar și de enorm impact în angajarea sa politică anticomunistă), autorul articolului, Dan Mănuță (DGLR, I, pp. 554-557), nu face nici o referință la ciocnirile poetei cu Puterea (care îi aduseseră Anei Blandiana interdicții de publicare, cenzura textelor, retragerea volumelor apărute de pe piață). Mai mult, comentarea “literaturii pentru copii” a Anei Blandiana (un capitol însemnat al creației acesteia, și cea care a prilejuit ultimele sale ciocniri cu Puterea, în 1988-1989) se rezumă la notarea unor “efecte de umor delicios în versurile accesibile și copiilor, din volumele *Întîmplări din grădina mea* (1980) și *Alte întîmplări din grădina mea* (1983)” (Ibidem, p. 555a), ignorînd complet volumul din 1988, cel care a stîrnit mînia instituțiilor oficiale (*Întîmplări de pe strada mea*, București, Ed. Ion Creangă, 1988: volum retras din librării și biblioteci, după difuzare¹), și care este citat doar în corpul referințelor exhaustive ale operei, la finalul articolului. Din asemenea motive, ca și din multe altele, DGLR este un instrument dificil de utilizat, fie și de către specialiști.

Alături de acesta, peisajul editorial românesc actual a înregistrat cu accente triumfale publicarea unor istorii literare semnate de autori unici – fiecare dintre ei, o autoritate în critica literară de întîmpinare, ca și în domeniul exegezei de text: Nicolae Manolescu publică *Istoria critică a literaturii române* (2008), Alex. Ștefănescu semnează o enormă *Istorie a literaturii române contemporane*.

Tuttavia, prima di affrontare una riflessione intorno a questi problemi, sento l'obbligo di rispondere a delle possibili obiezioni superficiali (ma non meno importanti, perché si fondano su argomenti di grande visibilità). In tal senso, mi si può rispondere polemicamente che la storia della letteratura rumena nel postcomunismo ha dato (scritto e pubblicato) prova della propria dignità, grazie ad almeno cinque libri, accolti al momento della loro apparizione come tali.

Mi riferisco, in primo luogo, a un'opera lessicografica ciclopica per dimensione, coordinata dall'accademico Eugen Simion (a sua volta critico letterario e già professore di letteratura rumena dell'università di Bucarest, al momento della realizzazione del progetto – Presidente dell'Accademia Rumena): *Dicționarul General al Literaturii Române* (Dizionario Generale della Letteratura Rumena), in 8 volumi. Ma questo DGLR (l'acronimo si è affermato rapidamente) è un'opera estremamente diseguale, nella quale la minuziosa documentazione di alcune voci è "sbilanciata" dalla superficialità di altre. Riprendendo – spesso, senza spirito critico – i materiali redatti prima del 1989 per un analogo progetto, rimasto incompiuto, dell'Accademia della Repubblica Socialista Rumena, DGRL non aggiorna né l'informazione, né il giudizio di valore nei testi in questione. Scelgo un esempio lampante, fra tanti altri possibili, poiché è espressione non tanto di una negligenza redazionale, ma di una posizione assunta dagli autori del DGRL – nel senso di passare sotto silenzio la relazione fra letteratura e politica nel periodo comunista, fatto che finisce per mutilare la verità e suggerire, implicitamente, l'esistenza di una profonda difficoltà nel metabolizzare la recente storia rumena, e questo proprio a livello di un'opera di lessicografia letteraria che si vuole "esemplare", ecc. In tal modo, scrivendo di Ana Blandiana (una delle scrittrici contemporanee non solo di eccezionale valore, ma anche di enorme impatto dato il suo impegno politico dichiaratamente anti-comunista), l'autore della voce, Dan Mănuță (DGLR, I, 554-557), non fa alcun riferimento ai conflitti della poetessa con il Potere (che le causarono interdizioni di stampa, censura dei testi, il ritiro dei volumi dalle librerie). Inoltre, il commento alla "letteratura per bambini" di Ana Blandiana (un capitolo importante della sua produzione, e che ha determinato gli ultimi scontri con il Potere, nel 1988-1989) si riassume nella notazione di alcuni "effetti di delizioso umorismo nei versi destinati ai bambini, nei volumi *Întimplări din grădina mea* (1980) e *Alte întimplări din grădina mea* (1983)" (ivi, 555a), ignorando completamente il volume del 1988, che provocò l'ira delle istituzioni ufficiali (*Întimplări de pe strada mea*, 1988; volume che, dopo essere stato distribuito, fu ritirato dalle librerie e dalle biblioteche¹), e che viene citato solo all'interno dei riferimenti bibliografici esaustivi dell'opera di Blandiana, alla fine della voce. Per tali motivi, come anche per molti altri, DGLR è uno strumento difficile da utilizzare, anche da parte degli specialisti.

Oltre a questo, l'attuale paesaggio editoriale rumeno ha registrato con accenti trionfalistici la pubblicazione di alcune storie letterarie firmate da singoli autori – ognuno di loro, un'autorità della critica letteraria in periodici, come pure dell'esegesi testuale: Nicolae Manolescu pubblica *Istoria critică a literaturii române* (2008; Storia critica della letteratura rumena), Alex. Ștefănescu firma una enorme *Istoria a*

1941 – 2000 (2005), iar Dan C. Mihăilescu (anterior cercetător la Institutul Academiei Române și participant, în această calitate, la proiectul DGLR, devenit astăzi critic de întâmpinare și personalitate mediatică a scenei literare românești) publică trei volume ale *Literaturii române în postceaușism* (ordonate generic, ele se ocupă de I. *Memorialistică*, II. *Proză* și III. *Eseistică*). Nu e puțin lucru, mi se va spune. Așa ar fi, dacă pretenția lor explicit istoriografică ar fi susținută și de conținutul lor. Dar, reunind – pentru perioada de după al doilea război mondial, cel puțin – cronicile celor trei autori la volumele apărute *atunci*, ordonate *acum* după criteriile cronologice, nici una din aceste cărți nu propune o viziune istorică. Soluția lor este una singură și este “slabă”: viziunea istorică se vede redusă la respectarea cronologiei aparițiilor. Clasificările “generaționiste” ale scriitorilor, ca și cronologia mișcărilor sau curentelor literare, nu fac însă o istorie literară – și, în orice caz, nu dau o viziune, nici nu inovează sub raport conceptual (de altminteri, în afara considerațiilor benigne ale lui Nicolae Manolescu despre caracterul “critic” al istoriei literare, nici una din ele nu este interesată de deschiderea unei dezbateri asupra eventualelor înnoiri ale disciplinei pe care susțin că o practică). Nume de rezonanță ale criticii literare revuistice, creatori de opinie de incontestabil impact în (mass-)mediile prezentului imediat (Nicolae Manolescu păstorește vechea revistă a Uniunii Scriitorilor, “România literară”, la care colaborează și Alex. Ștefănescu, fiecare având și o rubrică de cronică literară într-un cotidian de mare tiraj, “Adevărul”, respectiv “Evenimentul zilei”; la rîndul lui, Dan C. Mihăilescu este titularul unei rubrici de succes la postul de televiziune ProTV, intitulată “Omul care aduce cartea”), cei trei nu sunt istorici literari și nu scriu istorie literară (eventual, o fac, așa cum făcea eroul lui Molière proză, dar aceasta este o altă poveste ...), în pofida utilizării termenului în fruntea cărților lor. Volumele acestea trec – din cauza titlurilor lor – drept ceea ce nu sunt în fapt. Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Alex Ștefănescu sau Dan C. Mihăilescu sunt avatarii prezenți ai modelului consacrat de (aceiași, părinte fondator) George Călinescu, cu a sa *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941), scriind, cu “sforțări mai mult artistice” (expresia cochetă îi aparține aceluiași Călinescu), o poveste a literaturii române deopotrivă “știință inefabilă și sinteză epică”. Iar inefabilul respectiv, tradus de fiecare din autori într-o subiectivitate accentuată, denuște tocmai ceea ce scapă construcției metodologice, criteriilor de obiectivitate și coerență conceptuală.

Atît despre ceea ce ar fi putut să fie istoriile actuale ale literaturii române – și nu sunt. Consider însă că exemplele se adaugă simptomatologiei care mă interesează, referitoare la dificultatea istoriei literare românești de a se (re) constitui ca disciplină, cu tot ceea ce implică aceasta, și de a-și oferi marile sinteze, ca și fundamentalele opțiuni conceptuale.

Istoria literară românească postcomunistă (actuală) s-ar vedea (dacă ar fi ...) confruntată cu cîteva provocări de mare calibru. Este vorba, înainte de

literaturii române contemporane. 1941-2000 (2005; Storia della letteratura rumena contemporanea), mentre Dan C. Mihăilescu (prima ricercatore presso l'Istituto dell'Accademia Rumena e collaboratore, in tale qualità, del progetto DGLR, oggi critico d'occasione e personalità mediatica della scena letteraria rumena) pubblica tre volumi della *Literatura română în postceaușism* (La letteratura rumena nel post-ceaușismo) (ordinati per genere, i tre volumi si occupano di *I. Memorialistică, II. Proză e III. Eseistică*). Non è poco, mi si dirà. Così sarebbe, se la loro pretesa esplicitamente storiografica fosse sostenuta anche dal loro contenuto. Ma, poiché riuniscono – almeno per il periodo successivo alla seconda guerra mondiale – le recensioni dei tre autori a volumi apparsi *allora*, ordinati *adesso* secondo criteri cronologici, nessuno di questi libri propone una visione storica. La loro soluzione è una sola ed è “debole”: la visione storica si riduce al rispetto della cronologia delle pubblicazioni. Le classificazioni “generazionali” degli scrittori, come pure la cronologia dei movimenti o delle correnti letterarie, non fanno però una storia letteraria – e, in ogni caso, non danno ragione di una visione, né innovano dal punto di vista concettuale (d'altronde, ad eccezione delle benevole considerazioni di Nicolae Manolescu sul carattere “critico” della storia letteraria, nessuna di esse è interessata ad aprire un dibattito intorno alle eventuali innovazioni della disciplina che sostengono di praticare). Nomi di prestigio della critica letteraria in periodici, creatori di opinione di incontestabile impatto nei (mass-)media dell'attualità (Nicolae Manolescu dirige la vetusta rivista dell'Unione degli Scrittori, “România Literară”, alla quale collabora anche Alex. Ștefănescu, ciascuno firma anche una rubrica di cronaca letteraria in quotidiani di grande tiratura, rispettivamente “Adevărul” e “Evenimentul zilei”; a sua volta, Dan C. Mihăilescu è il conduttore di una trasmissione di successo del canale televisivo ProTV, intitolata “Omul care aduce cartea”, L'uomo che porta il libro), tutti e tre non sono critici letterari e non scrivono storia letteraria (eventualmente, la fanno, così come l'eroe di Molière faceva prosa, ma questa è un'altra storia...), a dispetto dell'uso del termine nel frontespizio dei loro libri. Questi tre volumi passano – a causa dei loro titoli – per ciò che nei fatti non sono. Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Alex Ștefănescu o Dan C. Mihăilescu sono gli attuali avatar del modello consacrato da George Călinescu (il medesimo padre fondatore), con la sua *Istoria a literaturii române de la origini până la prezent* (1941) (Storia della letteratura rumena dalle origini fino al presente), che scrisse, con “sforzi più artistici” (la vezzosa espressione appartiene allo stesso Călinescu), un racconto della letteratura rumena allo stesso tempo “scienza ineffabile e sintesi epica”. E l'ineffabile in questione, tradotto da ciascuno degli autori in una accentuata soggettività, definisce per l'appunto ciò che sfugge alla costruzione metodologica, ai criteri di oggettività e coerenza concettuale.

Fin qui ciò che sarebbero potute essere le attuali storie della letteratura rumena – e non sono. Credo tuttavia che gli esempi vadano ad aggiungersi alla sintomatologia che mi interessa, la quale si riferisce alla difficoltà della storia letteraria rumena di (ri)costituirsi come disciplina, con tutto ciò che questo comporta, e di offrire le sue grandi sintesi, come pure le sue fondamentali opzioni concettuali.

orice, despre capacitatea sa de a modela un câmp de forțe extrem de generos, dens și eterogen, ca și de a-și adapta conceptele “consacrate” (de a-și selecta instrumentarul ...) la realitatea respectivului obiect. Desigur, intervine aici și ceea ce s-ar putea numi “*lamento*-ul profesorului de istorie” al vremurilor noastre postmoderne – pentru că dificultatea cu care ne confruntăm privește, în fapt, *scrierea* istoriei (literare) ca narațiune semnificantă. În termenii lui H. White,

What teacher has not lamented his inability to give instruction to apprentices in the writing of history? What graduate student of history has not despaired at trying to comprehend and imitate the model which his instructors appear to honor but the principles of which remain uncharted? If we recognize that there is a fictive element in all historical narrative, we would find in the theory of language and narrative itself the basis for a more subtle presentation of what historiography consists of than that which simply tells the student to go and ‘find out the facts’ and write them up in such a way as to tell ‘what really happened’. (White 1998, 32)

În această ordine a reflecției, nu putem să nu constatăm că istoriografia însăși pare să se întoarcă – la nivelul retoricii sale, sau al strategiilor ei discursive – către figuralitatea literară, într-un efort de a se elibera de povara distorsiunilor ideologice:

By drawing historiography back once more to an intimate connection with its literary basis, we should not only be putting ourselves on guard against merely ideological distortions; we should be by way of arriving at that ‘theory’ of history without which it cannot pass for a ‘discipline’ at all. (*Ibidem*)

Ceea ce ar fi de natură să justifice eforturile unor autodeclarați “istorici ai literaturii române”, precum cei discutați anterior, de a scrie “o istorie cu figuri”, adică – de a privilegia retorica artistă și critica estetică, în detrimentul configurării sensului istoric. Dar nici unul dintre autori nu pare nici conștient de atare deschidere, nici interesat de un asemenea nivel conceptual spre care povestea, așa cum o scrie el, s-ar putea deschide. În continuare, atunci când privim dificultatea de constituire a câmpului românesc, postcomunist, al istoriografiei literare, ceea ce frapează este incapacitatea disciplinei de a articula viziuni integratoare asupra trecutului literaturii române, în care să își expună, totodată, impuritatea metodologică, fragilitățile epistemologice și, în general, tot ceea ce face ca aliajul de “știință inefabilă și sinteză epică” să nu fie nici pe departe suficient în a asuma caracterul aporetic al disciplinei în sine.

Deși dez-ideologizarea pare să fie unul din cuvintele de ordine ale zilelor noastre, atunci când ne recuperăm trecutul, perspectivele teoretice precum acelea citate anterior, ilustrate de White, nu constituie referințe privilegiate. Și istoria literară amână a se scrie.

Considerațiile de față pleacă de la o interogație primară, de maximă simplitate: de ce? Cu alte cuvinte, de ce, la 20 de ani de la căderea dictaturii, nu

La storia letteraria rumena postcomunista (attuale) verrebbe (se fosse...) a confrontarsi con provocazioni di grande rilievo. Mi riferisco, innanzitutto, alla sua capacità di modellare un proprio campo di forze estremamente generoso, denso e eterogeneo, come pure di adattare i propri concetti “consacrati” (di selezionare i propri strumenti ...) alla realtà dell’oggetto in causa. Certamente, qui interviene anche ciò che si potrebbe definire il “*lamento* del professore di storia” della nostra epoca postmoderna – poiché le difficoltà con cui ci confrontiamo riguardano, di fatto, la *scrittura* della storia (letteraria) in quanto narrazione significativa. Nei termini di H. White:

What teacher has not lamented his inability to give instruction to apprentices in the writing of history? What graduate student of history has not despaired at trying to comprehend and imitate the model which his instructors appear to honor but the principles of which remain uncharted? If we recognize that there is a fictive element in all historical narrative, we would find in the theory of language and narrative itself the basis for a more subtle presentation of what historiography consists of than that which simply tells the student to go and ‘find out the facts’ and write them up in such a way as to tell ‘what really happened’. (White 1998, 32)

Procedendo secondo questa riflessione, non possiamo non constatare che la stessa storiografia sembra ritornare – a livello di retorica, o di strategie discorsive – alla figurabilità letteraria, nello sforzo di liberarsi del fardello delle distorsioni ideologiche:

By drawing historiography back once more to an intimate connection with its literary basis, we should not only be putting ourselves on guard against merely ideological distortions; we should be by way of arriving at that ‘theory’ of history without which it cannot pass for a ‘discipline’ at all. (*Ibidem*)

Questi assunti potrebbero per loro natura giustificare gli sforzi di alcuni auto-nominatisi “storici della letteratura rumena”, sul tipo di coloro di cui si è parlato in precedenza, di scrivere “una storia con figure”, ovvero di privilegiare la retorica artistica e la critica estetica, a discapito della configurazione del senso storico. Ma nessuno degli autori sembra essere cosciente di tale apertura, tanto meno interessato a un simile livello concettuale al quale la storia, così come essi la scrivono, si potrebbe aprire. Inoltre, allorquando prendiamo atto della difficoltà di costituire il campo rumeno, postcomunista, della storiografia letteraria, ciò che colpisce è l’incapacità della disciplina di articolare visioni integranti del passato della letteratura rumena, attraverso le quali presentare, al contempo, la sua impurità metodologica, le sue fragilità epistemologiche e, in generale, tutto ciò che rende la coincidenza di “scienza ineffabile e sintesi epica” ben lungi dall’essere in grado di assumere il carattere aporetico della disciplina in sé.

Sebbene la de-ideologizzazione sembri essere una delle parole d’ordine dei nostri tempi, allorquando recuperiamo il nostro passato, le prospettive teoretiche come quelle citate in precedenza, illustrate da White, non costituiscono dei riferimenti privilegiati. E la storia letteraria rimanda di scrivere se stessa.

Queste considerazioni muovono da un interrogativo preliminare, di ovvia semplicità: perché? In altre parole, perché, a vent’anni dalla fine della dittatura, non

avem istorii literare de respirație amplă, care să ordoneze – de pildă – perioada comunistă, să îi spună povestea (una, sau mai multe, desigur ...), să îi integreze benefic traumele și evenimentele dintr-o jumătate de veac ...?

Cînd spuneam că ordinea cronologică nu e suficientă pentru a construi o perspectivă istorică, indicam totodată, implicit, o mefiență a autorilor (“istorici literari” *ad hoc*) față de chiar dimensiunea istorică a fenomenului literar, în sine. Dan Mănuță ignorînd (cu superbie? din neatenție?) inserția contextuală – și prin aceasta, politică – a scrierilor Anei Blandiana, Nicolae Manolescu reciclîndu-și în al treilea mileniu ca “istorie literară a perioadei comuniste” cronicile literare publicate în “România literară” de-atunci sunt tot atîtea exemple de evitare a teritoriului istoriei literare (oricare ar fi declarațiile, contrare, ale autorilor).

Dar, atunci, care sunt motivele existenței unei reticențe față de dimensiunea istorică în analiza fenomenului literar, o atitudine încă prezentă printre criticii literari români, la 20 de ani după căderea comunismului? Și, mai ales, ce dezvăluie aceasta? ... Că spațiul *cultural* românesc (nu numai cel academic) are o relație problematică cu istoria literară și cu revenirile sale implacabile, de bumerang, în cercetarea literară.

În încercarea de a înțelege cauzele posibile ale acestei situații, explicația cea mai la îndemînă privește o anumită mefiență față de ideologii – de tot ceea ce ține de contextualizarea ideologică obligată a istoriei literare –, justificată prin experiența ideologiei opresive, impuse, a anilor de dictatură. Manifestările literare ale acestei mefiențe (traume?) pot fi, uneori, absolut strălucite, incluzînd soluțiile de substituție sau soluțiile alegorice la diacronia problematică și reprimată, ca în *Arca lui Noe*, de N. Manolescu, de exemplu: istoria romanului românesc fără istorie. Se poate include în aceeași categorie și *Istoria tragică și grotescă ...* scrisă de Radu G. Țeposu pentru “întunecatul deceniu nouă” (al literaturii române). Spun “strălucite”, pentru că, cel mai adesea, cînd istoria literară e alungată din cetatea studiilor literare, în locul ei se manifestă o opțiune critică estetizantă, împinsă la limita anistoricului, empatică, persuasivă și narcisistă; e, în mod clar, o poziție mult mai comodă pentru interpret, deoarece un text literar decontextualizat, analizat ca atare, se supune pasiv interpretării și nu are nevoie de verificări din perspectiva codurilor contemporane care l-au generat (chiar dacă epoca respectivă l-a consacrat sau nu). Un exemplu, care se scrie în aceiași parametri ai ignorării contextualizării istorice obligate, privește studiile postbelice ale mișcărilor avangardiste românești, care trec sub tăcere sau fac doar aluzii discrete la implicarea politică (de stînga sau/și de dreapta, cel mai adesea pro-sovietică, dovedită de documente și de gesturi cum nu se poate mai publice, de onoruri și de reificări politice) a marilor noștri scriitori avangardiști, cei care – nu-i așa? – ar reprezenta o categorie estetică revoluționară dar anistorică (rezum aici pledoaria pentru o cercetare apolitică a Avangardei din studiile majore semnate de Ion Pop).

abbiamo storie letterarie di ampio respiro, in grado di ordinare – ad esempio – il periodo comunista, di raccontarne la storia (una, o più di una, ovviamente...), di integrarne in modo proficuo i traumi e gli avvenimenti di mezzo secolo...?

Quando abbiamo affermato che l'ordine cronologico non è sufficiente a costruire una prospettiva storica, intendevamo indicare allo stesso tempo, in modo implicito, una diffidenza da parte degli autori ("storici letterari" *ad hoc*) proprio di fronte alla dimensione storica del fenomeno letterario, in sé. Dan Mănuță ignorando (per superbia? disattenzione?) il collegamento contestuale – e per questo, politico – delle opere di Ana Blandiana, Nicolae Manolescu riciclando nel terzo millennio come "storia letteraria del periodo comunista" le cronache pubblicate in "România literară" dell'epoca sono altrettanti esempi di come si eviti il territorio della storia letteraria (qualunque siano le dichiarazioni, contrarie, degli autori).

Ma, allora, quali sono i motivi dell'esistenza di una reticenza di fronte alla dimensione storica nell'analisi del fenomeno letterario, un atteggiamento ancora presente fra i critici letterari, a vent'anni dalla caduta del comunismo? E, soprattutto, cosa svela questa cosa? Che lo spazio *culturale* rumeno (non solo quello accademico) ha una relazione problematica con la storia letteraria e con i suoi implacabili ritorni, simili a quelli di un bumerang, nella ricerca letteraria.

Nel tentativo di comprendere le possibili cause di tale situazione, la spiegazione più a portata di mano riguarda un certo sospetto di fronte alle ideologie – a tutto ciò che rimanda alla obbligata contestualizzazione ideologica della storia letteraria –, giustificata con l'esperienza dell'ideologia oppressiva, imposta, degli anni di dittatura. Le manifestazioni letterarie di questa diffidenza (di questo trauma?) possono essere, talvolta, assolutamente stupefacenti, come quando includono le soluzioni di sostituzione o le soluzioni allegoriche alla diacronia problematica e repressa, come, ad esempio, in *Arca lui Noe*, di N. Manolescu: la storia del romanzo rumeno senza storia. Si può includere nella stessa categoria anche *Istoria tragică și grotescă* di Radu G. Țeposu per il "tenebroso decennio ottanta" (della letteratura rumena). Dico "stupefacenti", perché, molto spesso, quando la storia letteraria è scacciata dalla cittadella degli studi letterari, al suo posto si manifesta un'opzione critica estetizzante, spinta al limite dell'astoricità, empatica, persuasiva e narcisistica; è, evidentemente, una posizione molto più comoda per l'interprete, poiché un testo decontestualizzato, analizzato come tale, si sottomette passivamente all'interpretazione e non ha più bisogno di verifiche secondo la prospettiva dei codici contemporanei che lo hanno generato (indipendentemente dal fatto che l'epoca in questione l'abbia o meno consacrato). Un esempio, che si iscrive nei medesimi parametri fondati sull'elusione della obbligata contestualizzazione storica, riguarda gli studi postbellici intorno ai movimenti avanguardisti rumeni, che passano sotto silenzio o fanno solo discrete allusioni all'adesione politica (di sinistra o/e di destra, spesso pro-sovietico, dimostrata da documenti e gesti quanto mai pubblici, apprezzamenti e reificazioni politiche) dei nostri grandi scrittori avanguardisti, coloro i quali – non è così? – rappresenterebbero una categoria estetica rivoluzionaria ma astorica (riassumo qui la difesa per uno studio apolitico dell'Avanguardia contenuta nei fondamentali contributi firmati da Ion Pop).

Fără îndoială, istoria literară redusă la tăcere (sau la o șoaptă) din motive evidente, cât și desconsiderarea sau mimarea criteriilor istoriei literare într-o practică eseistică frumoasă, totodată narcisistă și confortabilă, sunt două soluții-limită, între care variațiile pot fi foarte numeroase. În ceea ce mă privește, consider că ele aparțin aceluiași model al strategiilor “artiste” ale criticii noastre literare, din ultimii 70 de ani, urmînd modelul călinescian. Unele ar putea fi explicate printr-o criză oarecum epistemologică a istoriei literare, aparținînd ultimului modernism și manifestată în abandonarea dimensiunii istorice a studiilor literare. Critica românească s-ar dovedi, astfel, încă prizoniera unui model istoricește datat.

Deși istoria literară “răspunde” propriei excluderi și se reîncarcă spectaculos, în peisajul ideatic occidental al ultimului deceniu, mediul românesc continuă să fie cel puțin mefient. Există, e drept, cîteva profesii de credință superficiale și cîteva excepții strălucite, care dau normalitatea acestui domeniu, cum ar fi multe dintre studiile semnate de Paul Cornea, Ioana E. Petrescu, Marian Papa-hagi, Mircea Anghelescu, Liviu Petrescu, Florin Manolescu; pentru contextul discuției de față, aș remarca în legătură cu lista de nume doar că 1. majoritatea se aplică cu precădere secolului al XIX-lea, 2. majoritatea zdrobitoare a studiilor semnate de acești istorici literari au fost publicate pînă la începutul anilor 90 și 3. opțiunile lor metodologice, implicite sau explicite, la mîna întîi sau la a doua, continuă să se revendice de la reflecțiile lui Dumitru Popovici asupra istoriei literare, din vremea celui de-al doilea război mondial (și dinainte de structuralism). Prea puțin, deocamdată, pentru a restabili, dintr-o perspectivă critică, locul istoriei literare în cercetarea românească. Dar “soluțiile”, probabil, din această zonă trebuie așteptate. Scriind această speranță, mă gîndesc inclusiv la faptul că mare parte a numelor acestei “liste scurte de specialiști în istorie literară” se regăsesc între colaboratorii volumului editat de Bruno Mazzoni și Angela Tarantino, *La letteratura rumena. Geografia e storia* (2011). Semnificativ, coordonatorii proiectului respectiv au găsit cu cale să contrapună dificilei perspective istorice (recunoscută ca atare, în mod implicit) o abordare geografică – în care teritorializarea culturală a literaturii (literaturilor?) scrise în limba română se presupune că permite contextualizarea obiectului (literar) acolo unde discursul istoricist manifestă deocamdată rigidități, sau întîzieri, sau orbiri, sau... Prea puțin articulată explicit ca propunere metodologică – și receptată la apariție mai degrabă ca un “manual de literatură română” decît ca un răspuns polemic la persistența memoriei călinesciene în cîmpul românesc al disciplinei, abordarea aceasta este, deocamdată, cel mai coerent și substanțial răspuns dat crizei metodologice pe care încerc să o cartografiez aici – și se cuvine salutată ca atare. Nuanțînd benefic ceea ce ar fi putut rămîne un efort de *Cultural Studies*, “geografia literară” cartografiază nu numai teritoriile obiectiv geografice, ci desenează, totodată, contururile unor “locuri de memorie ale modernității românești”. Înțelegerea reconstrucției trecutului literar ca proces de producție

Senza dubbio, la storia letteraria ridotta al silenzio (o al sussurro) per evidenti motivi, così come il disprezzo o l'imitazione dei criteri della storia letteraria in una saggistica praticata in uno stile artistico, allo stesso tempo narcisistica e confortevole, sono due soluzioni limite, entro le quali le variazioni possono essere molto numerose. Per quel che mi riguarda, credo che esse appartengano al medesimo modello delle strategie "artistiche" della nostra critica letteraria, degli ultimi settant'anni, che seguono il modello călinesciano. Alcune potrebbero essere spiegate con una crisi in certa misura epistemologica della storia letteraria, che rimanda all'ultimo modernismo e che si è manifestata con l'abbandono della dimensione storica degli studi letterari. La critica rumena si dimostrerebbe, perciò, ancora prigioniera di un modello storicamente datato.

Sebbene la storia letteraria "risponda" alla propria esclusione e si rinvigorisca in modo impressionante, nel paesaggio ideatico occidentale dell'ultimo decennio, il contesto rumeno continua a essere perlomeno sospetto. Esistono, è vero, alcune superficiali professioni di fede e alcune straordinarie eccezioni, che danno ragione della normalità di questo ambito, come molti degli studi firmati da Paul Cornea, Ioana E. Petrescu, Marian Papahagi, Mircea Anghelescu, Liviu Petrescu, Florin Manolescu; per il contesto in discussione qui, rimarcherei in relazione all'elenco di questi nomi solo che 1. la maggior parte si occupa in prevalenza del secolo XIX, 2. la gran parte degli studi firmati da questi storici letterari sono stati pubblicati prima degli anni '90 e 3. le loro opzioni metodologiche, implicite o esplicite, di prima o seconda mano, continuano a rivendicare la discendenza dalle riflessioni di Dumitru Popovici intorno alla storia letteraria, risalenti all'epoca della seconda guerra mondiale (e precedenti allo strutturalismo). Troppo poco, al momento, per ristabilire, da una prospettiva critica, il posto della storia letteraria nella ricerca rumena. Ma le "soluzioni", probabilmente, in questo spazio rimangono in attesa. Nell'esprimere questa speranza, penso anche al fatto che molti dei nomi di questo "breve elenco di specialisti di storia letteraria" si ritrovano fra i collaboratori del volume curato da Bruno Mazzoni e Angela Tarantino, *Geografia e storia della civiltà letteraria rumena nel contesto europeo* (2010). Significativamente, i coordinatori del progetto in questione hanno ritenuto pertinente contrapporre alla difficile prospettiva storica (riconosciuta come tale, in modo implicito) un approccio geografico – nel quale la "territorializzazione" culturale della letteratura (delle letterature) scritta in rumeno si presuppone che consenta la contestualizzazione dell'oggetto (letterario), laddove il discorso storicista presenta al momento rigidità, o ritardi, o cecità, o... Scarsamente articolata, a livello esplicito, in quanto proposta metodologica – recepito alla sua apparizione più come "un manuale di letteratura rumena" che come una risposta polemica alla persistenza della memoria *călinesciana* nel campo rumeno della disciplina, questo approccio è, al momento, la risposta più coerente e sostanziale alla crisi metodologica che ho tentato di cartografare in questa sede – e come tale va accolta. Sfumando in modo positivo ciò che sarebbe potuto rimanere uno sforzo di *Cultural Studies*, la "geografia letteraria" delinea la mappa non solo dei territori oggettivamente geografici, ma disegna, allo stesso tempo, i contorni di alcuni "luoghi della memoria della modernità rumena". La comprensione della ricostruzione del passato letterario come processo di produzione discorsiva, che assicura

discursivă, care asigură neîncetat reconfigurări ale identităților politice și culturale, ale tradițiilor și canoanelor, expune – demască, arată tuturor – faptul că obiectul literar (opera, autorul, poetul național, grupul, curentul, programul ...) are o istoricitate inerentă și impură. Ceea ce re-conduce, în cele din urmă, istoria literară înapoi la relația sa ireductibilă cu ideologia. De care, oricât ne-am “teme”, iată, nu putem scăpa. Cine cutează să o privească în față?

Notes

¹ Volumul “pentru copii” din 1988, al Anei Blandiana, recurgea la una din stratagemile verificate pentru a strecura pe sub ochii cenzurii texte “dificile”: cartea era publicată la Editura Ion Creangă, ca literatură pentru copii, ceea ce masca intenția sa esopică. Dar cititorii aveau să facă vîlvă descoperind un pamflet politic anti-Ceaușescu, travestit sub înfățișarea motanului Arpagic. Cartea este interzisă și retrasă din librării (acolo unde mai existau exemplare, dar scandalul din jurul lui Arpagic determinase epuizarea rapidă a tirajului) și biblioteci publice. Sunt oprite de la apariție alte două cărți ale autoarei, aflate sub tipar. Volumele ei sunt retrase din bibliotecile publice. Nimic despre toate acestea în DGLR.

References

- Blandiana Ana (1988), *Întîmplări de pe strada mea*, București, Ed. Ion Creangă.
 Călinescu George (1941), *Istoria a literaturii române de la origini până la prezent*, București, Editura Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă.
 Gallagher Catherine, Greenblatt Stephen (1997), *Practicing New Historicism*, Chicago (IL) and London, University of Chicago Press.
 Jenny Laurent (2002), *La fin de l'intériorité*, Paris, PUF.
 Manolescu Nicolae (2008), *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Pitești, Paralela 45.
 ——— (1981-1989), *Arca lui Noe*, București, Ed. Minerva.
 Mazzoni Bruno, Tarantino Angela (2011), *Geografia e storia della civiltà letteraria romana nel contesto europeo*, Pisa, Edizioni Plus.
 Mihăilescu D.C. (2004), *Literatura română în postceaușism*, vol. I, Iași, Ed. Polirom.
 ——— (2006), *Literatura română în postceaușism*, vol. II, Iași, Ed. Polirom.
 ——— (2007), *Literatura română în postceaușism*, vol. III, Iași, Ed. Polirom.
 Nedelciu Mircea (1984), *Zmeura de cîmpie. Roman împotriva memoriei*, București, Editura Militară.
 Nora Pierre, ed. (1997), *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard.
 Pop Ion (1990), *Avangarda în literatura română*, București, Ed. Minerva.
 Simion Eugen, ed. (2004-2009), *Dicționarul General al Literaturii Române*, voll. 1-8, București, Ed. Univers Enciclopedic.
 Ștefănescu Alex (2005), *Istoria literaturii române contemporane. 1941-2000*, București, Ed. Mașina de Scris.
 Țeposu Radu G. (2002; [1993]), *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar 9*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia.
 White Hayden (1998), “The Historical Text as Literary Artifact”, in B. Fay et al. (eds), *History and Theory, Contemporary Readings*, Malden (MA), Blackwell Publishers, 15-33.

incessantemente riconfigurazioni delle identità politiche e culturali, delle tradizioni e dei canoni, espone – smaschera, mostra a tutti – il fatto che l’oggetto letterario (l’opera, l’autore, il poeta nazionale, il gruppo, la corrente, il programma...) ha una storicità intrinseca e impura. Cosa che riporta, in conclusione, la storia indietro alla sua irriducibile relazione con l’ideologia. Alla quale, per quanto ci “spaventi”, ebbene sì, non possiamo sfuggire. Chi oserà guardarla in faccia?

Note

¹Il volume “per bambini” del 1988, di Ana Blandiana, ricorreva a uno degli stratagemmi sperimentati per far passare furtivamente sotto gli occhi della censura testi “difficili”: il libro fu pubblicato dalla casa editrice Ion Creangă, specializzata nella letteratura per bambini, fatto che mascherava i suoi intenti esopici. Ma i lettori avrebbero fatto a botte allorché avrebbero scoperto un pamphlet politico anti-Ceaușescu, nascosto sotto le fattezze del gatto Arpagic. Il libro fu interdetto e ritirato dalle librerie (nei casi in cui c’erano ancora copie, dal momento che lo scalpore innescato da Arpagic aveva portato al rapido esaurimento della tiratura) e dalle biblioteche. Fu bloccata anche l’uscita di altri due libri dell’autrice, in corso di stampa. I suoi volumi furono ritirati dalle biblioteche pubbliche. Niente di tutto questo nel DGLR.

Riferimenti bibliografici

- Blandiana Ana (1988), *Întimplări de pe strada mea*, București, Ed. Ion Creangă.
- Călinescu George (1941), *Istoria a literaturii române de la origini până la prezent*, București, Editura Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă.
- Gallagher Catherine, Greenblatt Stephen (1997), *Practicing New Historicism*, Chicago (IL) and London, University of Chicago Press.
- Jenny Laurent (2002), *La fin de l’intériorité*, Paris, PUF.
- Manolescu Nicolae (2008), *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Pitești, Paralela 45.
- (1981-1989), *Arca lui Noe*, București, Ed. Minerva.
- Mazzoni Bruno, Tarantino Angela (2011), *Geografia e storia della civiltà letteraria romena nel contesto europeo*, Pisa, Edizioni Plus.
- Mihăilescu D.C. (2004), *Literatura română în postceaușism*, vol. I, Iași, Ed. Polirom.
- (2006), *Literatura română în postceaușism*, vol. II, Iași, Ed. Polirom.
- (2007), *Literatura română în postceaușism*, vol. III, Iași, Ed. Polirom.
- Nedelciu Mircea (1984), *Zmeura de câmpie. Roman împotriva memoriei*, București, Editura Militară.
- Nora Pierre, ed. (1997), *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard.
- Pop Ion (1990), *Avangarda în literatura română*, București, Ed. Minerva.
- Simion Eugen, ed. (2004-2009), *Dicționarul General al Literaturii Române*, voll. 1-8, București, Ed. Univers Enciclopedic.
- Ștefănescu Alex (2005), *Istoria literaturii române contemporane. 1941-2000*, București, Ed. Mașina de Scris.
- Țeposu Radu G. (2002; [1993]), *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar 9*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia.
- White Hayden (1998), “The Historical Text as Literary Artifact”, in B. Fay et al. (eds), *History and Theory, Contemporary Readings*, Malden (MA), Blackwell Publishers, 15-33.